

«Η σημασία της επαναστατικής κινητοποίησης του Θερίσου στην ανάδειξη του Ελευθερίου Βενιζέλου ως εθνικού ηγέτη»

5ος Πανελλήνιος Μαθητικός Διαγωνισμός Δοκιμίου
«Ελευθέριος Βενιζέλος»

Θεσσαλονίκη 2024-2025

Παπαδοπούλου Βαρβάρα
Υπεύθυνος Καθηγητής: Χατζάκης Δημήτριος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ.....	4
ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ:	
Πολιτική κατάσταση στην Κρήτη και την Ελλάδα πριν από την επανάσταση του Θερίσου.....	5
Ανάλυση των αιτίων που οδήγησαν στην επανάσταση.....	5
Ηγετικός ρόλος του Βενιζέλου στην οργάνωση και επιτυχία του κινήματος.....	6
Η επίδραση της επανάστασης στην πορεία του Βενιζέλου ως πολιτικού.....	7
Η σημασία της επανάστασης του Θερίσου στην ενοποίηση της Κρήτης με την Ελλάδα	8
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	9
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	11

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Κρήτη κατά την περίοδο του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα υπήρξε το επίκεντρο μιας σύνθετης πολιτικής και κοινωνικής κρίσης, η οποία καθόρισε τη μετέπειτα πορεία του ελληνικού κράτους και, κατ' επέκταση, του εθνικού βίου. Στη σκιά των μεγάλων διεθνών εξελίξεων και των αντιφάσεων της οθωμανικής κυριαρχίας, η κρητική κοινωνία, με τις συνεχείς εθνικές και θρησκευτικές εντάσεις (μουσουλμανικό και χριστιανικό στοιχείο), καλούνταν να βρει τον δρόμο της προς την ελευθερία και την εθνική ολοκλήρωση. Σε αυτό το πλαίσιο, η επανάσταση του Θερίσου το 1905, παρά τη σχετικά τοπική της έκταση, αποτελεί το πρώτο κρίσιμο σημείο στην καθιέρωση του Ελευθέριου Βενιζέλου ως ηγέτη της Κρήτης και μετέπειτα ως εθνικού ηγέτη της Ελλάδας.

Αναγνωρίζοντας τη σημασία του Θερίσου, μπορούμε να διαπιστώσουμε το καθοριστικό αποτύπωμα που άφησε στην πολιτική σταδιοδρομία του Βενιζέλου. Η ανάδειξή του μέσα από την πολιτική αυτή διεργασία δεν ήταν τυχαία ή ανεξήγητη, αλλά υπήρξε το αποτέλεσμα της συνδυαστικής δύναμης των εσωτερικών κοινωνικών και πολιτικών αναγκών, των διεθνών πιέσεων και της προσωπικής του πολιτικής στρατηγικής. Στο παρόν δοκίμιο, θα αναλύσουμε τη σημασία αυτής της επανάστασης τόσο στο πλαίσιο των γεγονότων της Κρήτης, όσο και σε σχέση με την ευρύτερη πολιτική και ιστορική δυναμική που διαμόρφωσε τη σύγχρονη ελληνική ταυτότητα.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Η Κρήτη, κατά τον 19ο αιώνα, βρισκόταν στο επίκεντρο μιας διαρκούς και ακανθώδους διαδικασίας πολιτικών μεταβολών, οι οποίες ήταν αποτέλεσμα αφενός της διαρκούς εξωτερικής πίεσης και αφετέρου της εσωτερικής αβεβαιότητας που δημιουργούσαν οι διαφορετικές εθνοθηρσκευτικές ομάδες του νησιού. Η ρωμαλέα επιθυμία του κρητικού λαού για ελευθερία και την ένωση με την Ελλάδα συνυπήρχε με την ένταση της οθωμανικής αποικιοκρατίας και τη διαρκή αβεβαιότητα που επικρατούσε στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου.

Ωστόσο, η Κρήτη δεν ήταν απλώς μια απομακρυσμένη επαρχία του Οθωμανικού κράτους. Η γεωπολιτική της θέση, η στρατηγική σημασία της για τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, όπως η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και η Ρωσία, αλλά και η ίδια η εξέλιξη των επαναστάσεων στην Ελλάδα, έθεσαν το νησί στο επίκεντρο των διεθνών εξελίξεων. Η αυτονομία του 1898, υπό την προστασία των Μεγάλων Δυνάμεων, δημιούργησε έναν εκρηκτικό συνδυασμό προσδοκιών και απογοητεύσεων, ο οποίος προετοίμασε το έδαφος για τη νέα επαναστατική κινητοποίηση του Θερίσου.

Εδώ, ο ρόλος του Ελευθέριου Βενιζέλου αναδεικνύεται καθοριστικός, καθώς ο ίδιος εμφανίζεται ως το πρόσωπο που, συνδυάζοντας τις πολιτικές του ικανότητες με το προσωπικό του όραμα, θα αναδείξει την Κρήτη ως το κρίσιμο σημείο σύγκλισης του εθνικού και πολιτικού ελληνικού βίου. Ο Βενιζέλος δεν παρέμεινε απλώς ηγέτης της Κρήτης, αλλά και πολιτικός φορέας ενός ευρύτερου φιλελεύθερου και εθνικιστικού κινήματος, το οποίο αμφισβήτησε το κατεστημένο και έθεσε τις βάσεις για την πολιτική του αναρρίχηση στην Ελλάδα. Αντιπροσώπευε τις διεκδικήσεις της αστικής τάξης για ενεργότερη πολιτική συμμετοχή σε ένα ασφυκτικά δεσποτικό περιβάλλον που δημιουργήθηκε στη διάρκεια της ύπατης αρμοστείας του Γεώργιου.

ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

I. Πολιτική κατάσταση στην Κρήτη και την Ελλάδα πριν από την επανάσταση του Θερίσου

Η πολιτική κατάσταση στην Κρήτη, όπως και στην Ελλάδα, χαρακτηριζόταν από μια συνθήκη σταθερής αναταραχής. Η αυτονομία του 1898, που επιτεύχθηκε μετά από την αποτυχία των Οθωμανικών δυνάμεων να διατηρήσουν την κυριαρχία τους στο νησί, δεν απέφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα για τον κρητικό λαό. Αντιθέτως, η κρητική κοινωνία αντιμετώπισε την ενίσχυση της εθνοτικής και θρησκευτικής πόλωσης, καθώς και την αποτυχία της αυτονομίας να εξασφαλίσει μια ουσιαστική πολιτική ειρήνη.

Η Ελλάδα, από την πλευρά της, βρισκόταν σε μια κατάσταση πολιτικής αβεβαιότητας, με τη διεκδίκηση της Κρήτης να παραμένει ανοιχτό ζήτημα, ενώ το ελληνικό κράτος ήταν ακόμα σε διαδικασία εδραίωσης των θεσμών του και της κοινωνικής του συνοχής. Η πολιτική διαμάχη για την κατεύθυνση του ελληνικού κράτους, ανάμεσα στις αντιμαχόμενες παρατάξεις του συντηρητισμού και του φιλελευθερισμού, έκανε το κλίμα εξαιρετικά ρευστό και ασταθές. Το βασιλικό περιβάλλον ενθάρρυνε την καταδίκη του κινήματος στον Θέρισσο.

Το κρητικό ζήτημα, στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής κατάστασης, απαιτούσε μια διπλωματική και στρατηγική προσέγγιση. Η στάση του Βενιζέλου ήταν αποφασιστική και συνετή: η διπλωματία του, η στρατηγική του στο πεδίο της πολιτικής και η ικανότητά του να κινητοποιήσει ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, αποτέλεσαν τα βασικά χαρακτηριστικά του ηγετικού του ρόλου. Ο ίδιος δεν αναγνώριζε μόνο τη σημασία του πολιτικού συμβιβασμού, αλλά και την ανάγκη να εξασφαλιστεί η συνένωση της Κρήτης με την Ελλάδα μέσω πολιτικής και διπλωματικής πίεσης.

II. Ανάλυση των αιτίων που οδήγησαν στην επανάσταση

Τα αίτια που οδήγησαν στην επανάσταση του Θερίσου ήταν πολυδιάστατα και συνδέονταν άρρηκτα με τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της εποχής. Η αδυναμία της αυτονομίας να προσφέρει μια σταθερή πολιτική λύση, οι απογοητεύσεις του κρητικού λαού από τις υποσχέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, και η επιμονή του οθωμανικού καθεστώτος να διατηρήσει τη θρησκευτική και πολιτική του επιρροή στο νησί, προκάλεσαν την έξαρση του κρητικού εθνικιστικού κινήματος. Οι συνθήκες της εποχής απαιτούσαν την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα ως στρατηγικό στόχο για την εδραίωση της εθνικής κυριαρχίας.

Ο Βενιζέλος, συνδυάζοντας την ιδεολογία του φιλελευθερισμού και την πίστη στην εθνική ενότητα, ανέδειξε τις συνθήκες αυτές ως ευκαιρία για την επαναστατική κινητοποίηση. Η δράση του, όχι μόνο στρατηγική αλλά και πολιτική, ήταν καθοριστική για την υλοποίηση των στόχων της επανάστασης. Μετά την απόλυσή του από το αξίωμα του Υπουργού Δικαιοσύνης το 1901, εξέδωσε τα πέντε πολύκροτα άρθρα με τον τίτλο «Γεννηθήτω φως» και ως αντίδραση στην αυταρχική πολιτική του Γεωργίου συγκρότησε την «Ηνωμένη Αντιπολίτευσι» με συνεργάτες τον Κ. Φούμη και Κ. Μάνο.

III. Ηγετικός ρόλος του Βενιζέλου στην οργάνωση και επιτυχία του κινήματος

Η ηγεσία του Ελευθέριου Βενιζέλου στην επανάσταση του Θερίσου αναδεικνύει τα χαρακτηριστικά του ως πολιτικού και στρατηγικού ηγέτη. Αντίθετα με άλλους τοπικούς ηγέτες της Κρήτης, οι οποίοι αν και απολάμβαναν την υποστήριξη τοπικών κοινοτήτων, δυσκολεύονταν να επιβληθούν σε όλο το νησί, ο Βενιζέλος κατόρθωσε να συνδυάσει μια σειρά από πολιτικές και στρατηγικές κινήσεις που διασφάλισαν την επιτυχία της επανάστασης.

Ο ρόλος του ως οργανωτή της επανάστασης του Θερίσου δεν περιορίζεται μόνο στη στρατηγική κατάρτιση των στρατιωτικών ενεργειών. Η διαρκής του επιδίωξη να συνενώσει τις αντιφατικές ομάδες της κρητικής κοινωνίας και να

δημιουργήσει ένα ενιαίο μέτωπο, αποδεικνύει την πολιτική του διορατικότητα και τις ικανότητές του στην πολιτική διαπραγμάτευση. Ο Βενιζέλος, προκειμένου να εξασφαλίσει την ευρύτερη δυνατή πολιτική στήριξη, καλλιέργησε την εικόνα του ως ηγέτη που συνδύαζε την εμπιστοσύνη στις παραδοσιακές αξίες του κρητικού λαού με μια σύγχρονη πολιτική αντίληψη για την εθνική ενότητα και την ένωση με την Ελλάδα. Οργανώθηκε η «Προσωρινή Κυβέρνησις της Κρήτης» με στόχο την οργάνωση της επανάστασης με τη συμμετοχή των Βενιζέλου, Φούμη και Μάνου.

Αυτός ο συνδυασμός τοπικών και εθνικών συμφερόντων, σε συνδυασμό με την καλλιέργεια ενός εθνικιστικού λόγου που συνδύαζε τη φιλελεύθερη προσέγγιση με την υπεράσπιση της κρητικής αυτονομίας, βοήθησε να εδραιώσει την πολιτική του επιρροή και να κερδίσει τον σεβασμό τόσο στην Κρήτη όσο και στην ηπειρωτική Ελλάδα, έστω κι αν το βασιλικό περιβάλλον πίεσε αρχικά τον πρωθυπουργό Θ. Δηλιγιάννη να καταδικάσει την επανάσταση. Οι στρατηγικές του αποφάσεις ήταν πάντα επικεντρωμένες στη μεγιστοποίηση των πολιτικών οφελών για τον κρητικό λαό, ενώ παράλληλα διασφάλιζαν την αποδοχή του αιτήματος για την ένωση με την Ελλάδα.

Συχνά, η επιτυχία του Βενιζέλου αναφέρεται σε όρους στρατηγικής. Ο Βενιζέλος, αποδεικνύοντας το πολιτικό του εκτόπισμα, έβλεπε την επανάσταση του Θερίσου όχι μόνο ως τοπική εξέγερση αλλά ως την απαρχή μιας ευρύτερης εθνικής προσπάθειας. Η διπλωματική του στρατηγική, με την ενίσχυση της διεθνούς πολιτικής θέσης της Κρήτης και την ανοιχτή επικοινωνία με τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, ήταν καθοριστική για την καθιέρωσή του ως ηγέτη της Κρήτης. Πέντε χρόνια αργότερα οι συντελεστές του Κινήματος στο Γουδί θα τον καλέσουν να αναλάβει την πρωθυπουργία της Ελλάδας (Σεπτέμβριος 1910).

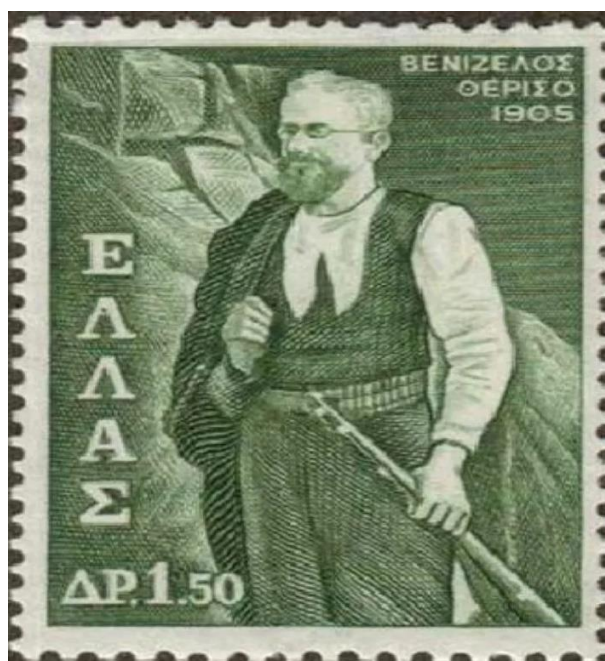
IV. Η επίδραση της επανάστασης στην πορεία του Βενιζέλου ως πολιτικού

Η επανάσταση του Θερίσου υπήρξε ένα καταλυτικό σημείο καμπής για την πολιτική πορεία του Ελευθέριου Βενιζέλου. Η στρατηγική του κατά την κρίσιμη περίοδο του 1905 ενίσχυσε την εικόνα του ως πολιτικού που μπορούσε να συνδυάσει τη φιλελεύθερη ιδεολογία με την εθνική διεκδίκηση. Η εμπειρία του στη διπλωματία, η οποία αναπτύχθηκε μέσω της επανάστασης του Θερίσου, αποτέλεσε το πρώτο μεγάλο σχολείο για την πολιτική του εξέλιξη σε εθνικό επίπεδο. Ο Βενιζέλος δήλωνε ότι ο επαναστατικός αγώνας τον οποίο ανέλαβε *«απέδειξε ότι η διπλωματία εις των ζητημάτων των υποδούλων λαών την λύσιν προβαίνει μόνον όταν ταύτα τίθενται προ αυτής υπό την οξυτάτην μορφήν της εθνικής εξεγέρσεως...»*. Στόχος του ήταν να δημιουργηθεί και στην Κρήτη ένα καθεστώς ανάλογο με εκείνο της Ανατολικής Ρωμυλίας, ουσιαστικά ελεύθερο, με σκιώδη σουλτανική επικυριαρχία.

Η εμπλοκή του στις πολιτικές εξελίξεις της Κρήτης και η καθοδήγηση της επανάστασης υπήρξε επίσης το πλαίσιο στο οποίο ο Βενιζέλος απέκτησε την ευχέρεια να επεκτείνει την επιρροή του πέρα από το τοπικό επίπεδο και να κατέχει έναν πιο κεντρικό ρόλο στην πολιτική ζωή της Ελλάδας. Ο ίδιος συνειδητοποίησε ότι η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα θα μπορούσε να εξασφαλίσει την πολιτική του αναγνώριση και να αναδείξει την ανάγκη για την πολιτική και κοινωνική αναδιοργάνωση της

Ελλάδας. Ο Μ. Φούμης χαρακτήριζε την επανάσταση «ως ένα είδος σκηνοθετημένου κινήματος, έναν ευφυή πολιτικό ελιγμό, ο οποίος επέτρεψε στον Βενιζέλο να ανακτήσει τα ενωτικά του διαπιστευτήρια, που είχε χάσει το διάστημα 1901 έως 1905. Ήταν ταυτόχρονα διακήρυξη της ενωτικής του τοποθέτησης και αντιδυναστική πράξη».

Η καθιέρωσή του στο προσκήνιο της εθνικής πολιτικής οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, στη στρατηγική του να τοποθετήσει τον αγώνα για την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα ως το κεντρικό στοιχείο της ελληνικής πολιτικής ατζέντας. Αυτό ήταν το πρώτο βήμα για την ανάδειξή του σε μια από τις σημαντικότερες πολιτικές προσωπικότητες του 20ού αιώνα.

V. Η σημασία της επανάστασης του Θερίσου στην ενοποίηση της Κρήτης με την Ελλάδα

Η επανάσταση του Θερίσου υπήρξε αποφασιστική για την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, καθώς ανέδειξε την πραγματική πολιτική διάσταση του κρητικού ζητήματος και ανέφερε για πρώτη φορά ότι η ένωση δεν ήταν απλώς μια διεκδίκηση, αλλά μια ανάγκη που εξυπηρετούσε τα ευρύτερα στρατηγικά συμφέροντα της Ελλάδας. Η επιτυχία της επανάστασης αποτέλεσε την αρχή του τέλους της οθωμανικής κυριαρχίας στην Κρήτη και δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες για τη διεθνή αναγνώριση της ελληνικής κυριαρχίας.

Η στρατηγική του Βενιζέλου, ο οποίος κατάφερε να συνδυάσει την επαναστατική του κινητοποίηση με διπλωματικές κινήσεις που ανέδειξαν το κρητικό ζήτημα ως εθνικό θέμα, υπήρξε καταλυτική στην εξέλιξη της Κρήτης και της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Η επανάσταση του Θερίσου άνοιξε το δρόμο για την ενσωμάτωσή της στην Ελλάδα, κάτι που συνέβαλε σημαντικά στη διαμόρφωση της σύγχρονης ελληνικής πολιτικής πραγματικότητας. Η πολιτική του Βενιζέλου, με την ενότητα που κατάφερε να οικοδομήσει στην Κρήτη, δημιούργησε τις πολιτικές

προϋποθέσεις για την εθνική ολοκλήρωση και αποτέλεσε το θεμέλιο για την αναδιάρθρωση της Ελλάδας σε μια νέα φάση του 20ού αιώνα.

Τα πιο απτά αποτελέσματα του θριάμβου της πολιτικής του Βενιζέλου ήταν η έλευση Διεθνούς Επιτροπής, η ίδρυση Κρητικής Χωροφυλακής και Πολιτοφυλακής, η συγκρότηση Β' Συντακτικής Συνέλευσης για την εκπόνηση Συντάγματος, η απόκτηση του δικαιώματος από τις Μεγάλες Δυνάμεις ο βασιλιάς Γεώργιος Α' να διορίζει τον Υπάτο Αρμοστή. Ο Γεώργιος παραιτήθηκε και ο Αλέξανδρος Ζαΐμης ανέλαβε τα καθήκοντά του. Ο Βενιζέλος κατάφερε να υλοποιήσει ένα σημαντικό βήμα στο σχέδιό του για τη σταδιακή ένωση του νησιού με την Ελλάδα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

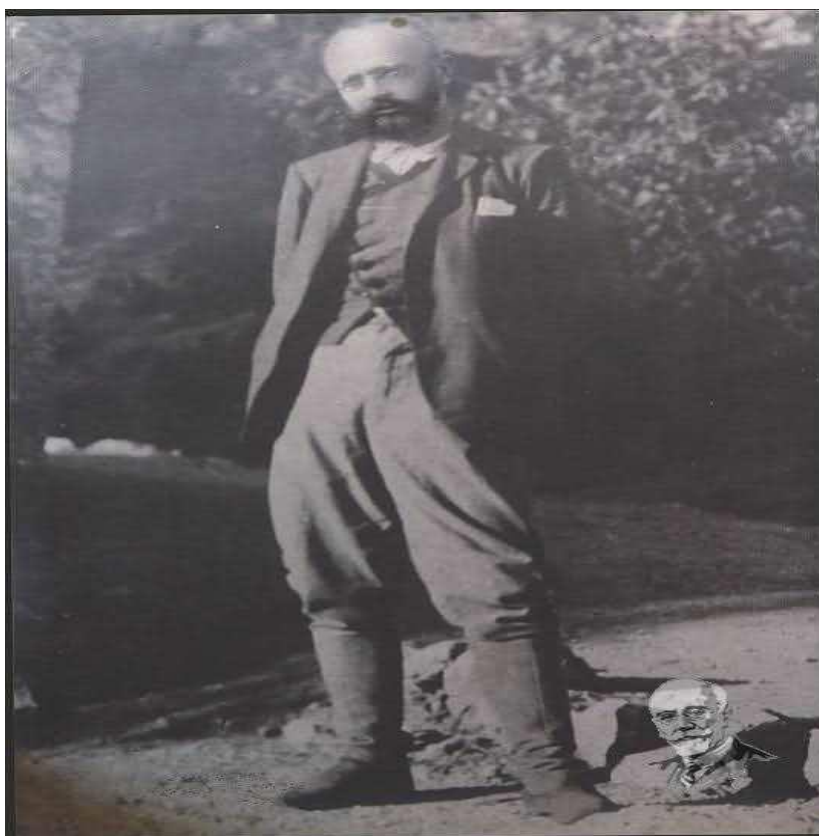
Η επανάσταση του Θερίσου, όπως και η πορεία του Ελευθέριου Βενιζέλου, εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο μιας διαρκούς πολιτικής δυναμικής, η οποία συνδυάζει την αναγκαιότητα της στρατηγικής καθοδήγησης με τις αντιφάσεις και τα πολιτικά αδιέξοδα που συχνά χαρακτήριζαν τις ελληνικές πολιτικές εξελίξεις. Στην περίπτωση του Βενιζέλου, η ηγεσία του δεν μπορεί να περιοριστεί σε μια απλή αφήγηση «ανόδου ενός ηγέτη» μέσα από μια επανάσταση, αλλά οφείλουμε να δούμε τον ίδιο ως πολιτικό που χειρίστηκε επιδέξια τις κοινωνικές και πολιτικές εντάσεις της εποχής του για να εκμεταλλευτεί τις συγκυρίες και να οικοδομήσει το πολιτικό του προφίλ. Η προσωπική του στρατηγική υπήρξε κρίσιμη, αλλά η ιστορική σημασία του κινήματος του Θερίσου είναι ακριβώς ότι αναδεικνύει τις πολυπλοκότητες μιας πολιτικής διαδικασίας που συχνά ταλαντεύεται μεταξύ προσωπικών φιλοδοξιών και κοινωνικών αναγκών.

Ο Βενιζέλος, παρά τις επικρίσεις που μπορεί να του αποδοθούν ως προς τις μεθόδους του, κατάφερε να αντλήσει από την αντίθεση των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων του νησιού μια πολιτική ενότητα που είχε εθνικό αντίκτυπο. Η στρατηγική του να «αναπτύξει» την επανάσταση σε συνδυασμό με τη διπλωματική πίεση προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία αποδείχθηκε εξαιρετικά εύστοχη. Η ικανότητά του να συνδυάσει την εξωτερική πολιτική με την εσωτερική κοινωνική δυναμική του Θερίσου καθιστά τη στρατηγική του εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, όχι

απλώς ως πολιτική φιλοδοξία, αλλά ως αντιπροσώπευση ενός δυναμικού της εποχής που δεν ήταν απλώς τοπικιστικό ή προσωπικό.

Είναι σημαντικό, επίσης, να διακρίνουμε το γεγονός ότι η επανάσταση του Θερίσου δεν ήταν απλώς μια «εθνική πράξη», αλλά ένας τρόπος για τον Βενιζέλο να οικοδομήσει το προσωπικό του πολιτικό κεφάλαιο με σκοπό την πολιτική αναγνώριση και αποδοχή στην ελληνική πολιτική σκηνή. Ωστόσο, αυτή η «πολιτική αναγνώριση» δεν ήρθε χωρίς την απαραίτητη αμφισβήτηση και τις εσωτερικές αντιφάσεις. Η κριτική στον Βενιζέλο, σε αυτήν την περίπτωση, αφορά ακριβώς το πώς η προσωπική του φιλοδοξία συνδέθηκε με τα κοινωνικά συμφέροντα και την εθνική στρατηγική, κάτι που, όσο και αν φαντάζει ως πολιτική επιτυχία, υπογραμμίζει και τις ανισότητες και τα αδιέξοδα που συνόδευσαν την πολιτική του πορεία.

Τέλος αξιοσημείωτο είναι ότι η επανάσταση του Θερίσου και ο ρόλος του Βενιζέλου παρέχουν μια μοναδική ευκαιρία για τον ιστορικό να εξετάσει τη σχέση μεταξύ ηγεσίας και κοινωνίας, όχι μόνο ως αμιγώς πολιτική επιτυχία, αλλά και ως διαρκή διαδικασία ανασχηματισμού του πολιτικού τοπίου της Κρήτης και της Ελλάδας. Παρά τις πολυάριθμες δυσκολίες που συνόδευσαν την εφαρμογή των στρατηγικών του, το θετικό στοιχείο παραμένει ότι ο Βενιζέλος, εντέλει, συνέβαλε στην πολιτική και εθνική ολοκλήρωση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βερέμης Θάνος - Νικολακόπουλος Ηλίας (επιμ.), *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του*, ΤΑ ΝΕΑ – Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2005.
2. Γαρδίκας Κατσιαδάκης Ελένη (επιστ. επιμ.), *Στα χρόνια του Βενιζέλου: Εσωτερική & εξωτερική πολιτική – Οικονομία – Εκπαίδευση – Πολιτισμός*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών & Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» - ΥΠ.Ε.Π.Θ., Αθήνα 2010.
3. Έθνος: «Επανάσταση στο Θέρισο: Ο Βενιζέλος εισβάλλει αποφασισμένος στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας»
<https://www.ethnos.gr/todayinhistory/article/250441/epanastashstotherisoobenizeloseisballeiapofasismenossthnpolitikhskhnhthselladas>
4. *Θέρισσον 1905. 100 χρόνια*. Πρακτικά συνεδρίου (Χανιά 3-5 Μαρτίου 2005), Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» – Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων – Δήμος Θερίσου, Χανιά 2009.
5. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήναι 2002.
6. Καθημερινή: «1 Δεκεμβρίου 1913- Η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα»
https://www.kathimerini.gr/istoria/562753939/san-simera-1-dekemvrioy-1913-i-enosi-tis-kritis-me-tin-ellada/?utm_source=chatgpt.com
7. Καψάλης Γ. : «Η επανάσταση του Θερίσου»
8. Μανιατόπουλος Πάνος: «Κρήτη – Η Επανάσταση του Θερίσου (1905)»
9. Μηχανή του χρόνου; «Η απελευθέρωση της Κρήτης μετά από 229 χρόνια κατοχής»
https://www.mixanitouxronou.gr/1898-i-apeleytherosi-tis-kritis-meta-apo-229-chronia-toyrkikis-katochis/?utm_source=chatgpt.com
10. Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας – Ομάδα προσανατολισμού ανθρωπιστικών σπουδών Γ Λυκείου, Διόφαντος, http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2758/Themata-Neoellinikis-Istorias_G-Lykeiou_html-apli/
11. Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία Γ Γυμνασίου, Διόφαντος, http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/5204/Istoria_G-Gymnasiou_html-empl/